

РОЗДІЛ IV

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

УДК 377 (091) (477)

Олена Аніщенко,
м. Київ

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНО- ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ ЖІНОК У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Реформуванню вітчизняної системи професійної освіти, її організації на основі спеціальних концепцій, просвітницьких та освітніх програм може сприяти вивчення зарубіжного досвіду функціонування жіночих закладів освіти у другій половині XIX – на початку XX століття. Ця тема є винятково важливою, цікавою й малодослідженою. Адже тривалий час помилково вважалось, що у досліджуваний період професійна підготовка жінок у спеціальних закладах освіти не здійснювалася. З огляду на зазначене вище особливого значення набувають історико-педагогічні дослідження з проблем розвитку жіночої професійної освіти у другій половині XIX – на початку XX століття.

У дисертаційних роботах вітчизняних науковців з проблем жіночої освіти (І. Малинко, О. Єршова, К. Кобченко, О. Мельник, Т. Сухенко, Т. Шушара та ін.) висвітлюються особливості загальноосвітньої підготовки жінок, духовної та вищої освіти у вітчизняних інституціях. Окремі аспекти професійної підготовки жінок викладено у дослідженнях Л. Применко, О. Рослякової, Н. Талалуєвої, О. Шафранової. Водночас аналіз значної кількості літературних джерел, матеріалів періодичних видань, котрі мають історико-педагогічне значення, уможливив висновок про те, що на сьогоднішній день в Україні не здійснено комплексного дослідження з проблем розвитку професійно-художньої освіти жінок у країнах Європи у другій половині XIX – на початку XX століття.

Мета публікації – схарактеризувати особливості художньо-промислової підготовки жінок в окремих професійних закладах Німеччини та Франції.

Зауважимо, що в Україні, як і в багатьох зарубіжних

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

держав, наприкінці XIX – на початку XX ст. найбільш поширеним видом професійного навчання жінок була прикладна реміснична освіта (різного роду рукоділля, малювання).

Жіноча професійна освіта художньо-промислового профілю розвивалася у багатьох європейських країнах. На наш погляд, цей факт пояснюється соціально-економічними змінами, що відбулися у цих країнах на межі XIX – XX століть. Зокрема, формувався клас буржуазії, представники якого не мали змоги конкурувати походженням з родовитими аристократами, намагаючись підкреслити свою значимість зовнішніми атрибутами достатку. Виникнення модернізму у кінці XIX – на початку XX століття призвело до зрушень у сфері мистецтва, модній справі. Жінки швидко реагували на зміни у галузі пошиття одягу, філігранних рукоділ, образотворчого мистецтва тощо. Це сприяло підвищенню попиту на художньо-ремісничі товари та актуалізувало проблему підготовки майстринь мистецького та рукодільного профілів у професійних жіночих навчальних закладах.

Усі жіночі заклади художньо-промислового профілю можна об'єднати у декілька груп: спеціальні професійні училища, школи із загальноосвітнім курсом та без нього, навчальні майстерні, інструкторські школи. Функціонували також відповідні додаткові класи, відділення й курси при фахових і загальноосвітніх установах, дитячих притулках, сирітських будинках. У деяких країнах освітні послуги надавали й професійні академії з відповідними художніми, рукодільними та іншими відділеннями. Загалом можна виокремити такі типи європейських художньо-промислових закладів для жінок: нижчі, середні, вищі (за рівнем кваліфікації спеціаліста); денні, вечірні (за формою організації навчання); жіночі та заклади, де разом навчалися хлопці й дівчата (за статевим складом); приватні, державні, такі, що існували за рахунок самофінансування та ті, що фінансувалися з місцевого бюджету, а також з інших джерел (за джерелами фінансування); платні та безкоштовні (за оплатою навчання).

Рукодільні заняття були обов'язковими майже в усіх нижчих і середніх вітчизняних і зарубіжних навчальних закладах [9].

Додаткові жіночі школи набули поширення у Німеччині [10, с. 32]. У спеціальних професійних училищах тривалість навчання становила 2-5 років. Від вступників вимагались знання в обсязі переважно середніх навчальних закладів, а в деяких – і

спеціальна підготовка з певного виду рукоділь або малювання. У цій країні функціонували й численні спеціальні жіночі курси (здебільшого рукодільні) (наприклад, додаткові курси крою та шиття у Франкфурті-на-Майні) [2, с. 35; 4, с. 86, 136].

Наголосимо, що у Німеччині створювалися заклади, в яких одночасно функціонували підрозділи різних профілів. Так, у Гамбурзі „під іменем ремісничої школи для дівчат” були об’єднані в єдине ціле: 1) загальноосвітня школа; 2) комерційна школа; 3) училище з підготовки керівниць дитячих садків; 4) дитячий садок; 5) школа художньої вишивки; 6) школа малювання; 7) школа рукоділь; 8) школа пошиття на машині; 9) школа пошиття плаття з 3-ма відділеннями: домашнє пошиття плаття, промислове пошиття плаття (для дорослих та освічених жінок), промислове пошиття плаття (для дівчат не молодше 16 років); 10) школа крою білизни; 11) школа прання та прасування тонкої білизни [3, с. 36-38]. Наприклад, у школі вишивання вихованки мали засвоїти різні техніки вишивки та навчитися застосовувати їх до “предметів мистецтв та переносити малюнки на тканини”. Дівчата, які вступали на 2-річний термін навчання, професійну підготовку одержували упродовж 36 годин на тиждень. Учениці складали викройки, вивчали вишивання та малювання, “ведення робочих книг”, історію мистецтв, “стилі та способи вишивання різних народів”. Деякі дівчата приходили до Гамбурзької ремісничої школи по 2 рази на тиждень “на 6 годин” з метою опанування вишивання “як предмету розваг або приватного заробітку” [3, с. 37].

При Гамбурзькій школі малювання було організовано вечірні курси малювання. Заняття проходили 2 рази на тиждень “по 2 години”.

Навчальні програми училищ, які здійснювали підготовку вчительок і майстринь жіночих рукоділь, включали здебільшого такі предмети: шиття та крій білизни та суконь, виготовлення головних уборів, “красні рукоділля”, складання візерунків. У вітчизняних та окремих зарубіжних навчальних закладах ще викладалось товарознавство, рахівництво, гігієна й деякі інші предмети. В австрійських рукодільних училищах крім основного предмета вивчались прикладне малювання, нариси орнаментів і стилів, короткі відомості з естетики та історії красних мистецтв [2, с. 11, 25, 33]. Професійні навчальні заклади цього профілю діяли також у Німеччині (Мюнхенська жіноча рукодільна школа з семінарією вчительок рукоділля, промислове училище Товариства

Летте у Берліні), Швейцарії (Женевська господарська школа, в якій упродовж двох років вивчалася ручна праця, а третій рік присвячувався опануванню загальноосвітніх дисциплін), у Нідерландах та інших країнах (жіночі професійно-індустріальні школи) [2, с. 139, 174-175; 4, с. 91, 236].

Художньо-промислові школи із загальноосвітнім курсом діяли в усіх європейських державах, й зокрема у Франції [6-8]. Наприклад, від вступників до 3-річних французьких шкіл вимагалася освіта в обсязі 7-ми класів початкового училища. Бажаючі навчатися у вітчизняних закладах мали закінчити початкове училище (3-річний курс), а потім 5-7 років здобувати освіту у професійній школі. Якщо до фахової школи вступали дівчата без відповідної підготовки, термін навчання збільшувався до 9-10 років.

Науковий інтерес становить діяльність католицької Паризької професійної школи Сестер Милосердя. Як свідчить дослідження В. Іверсена, при вступі до школи спеціальна підготовка не вимагалася. Дівчат навчали брошуруванню книжок, пошиттю модного одягу та білизни, виготовленню виробів із бісеру [3, с. 11-12]. Неписьменні вихованки обов'язково вивчали читання та письмо, “рахунки”, Закон Божий, елементарну географію, історію та співи.

Виконання замовлень дозволяло заробляти кожній учениці по 3 франки щодня, а випускниці школи у “промислових закладах” одержували заробітну платню до 5 і більше франків на день. Заклад дбав і про працевлаштування випускниць. Також важливим, на наш погляд, є й те, що при католицькій Паризькій професійній школі Сестер Милосердя функціонували майстерня, “спальні”, їдальня, “ясла” (тут перебували діти у віці 1-2 років, батьки яких працювали вночі)

Зазначимо, що у Франції рукодільну освіту в обсязі навчальних програм курсів давали спеціальні класи при вищих училищах і ліцеях. Обов'язковою вимогою для вступу до цих закладів була “повна” загальна освіта. В Україні більшість таких курсів належала до нижчих професійних навчальних закладів, виняток становили рукодільні курси з підготовки вчительського персоналу. На професійних курсах викладались переважно різноманітні види ручних робіт: крій та шиття одягу, штопання, виготовлення головних уборів, мережива, складання монограм і візерунків, малювання на склі й порцеляні та інші дисципліни [11].

У ряді європейських країн (Франції, Італії, Нідерландах)

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

створювалось безліч шкіл з плетення мережива. Неодноразово творчі роботи вихованок цих закладів освіти демонструвались на весвітніх виставках та відзначались нагородами [4, с. 54, 74].

На нашу думку, можна виявити спільні та відмінні риси в організації рукодільної справи у різних країнах. З цією метою пропонуємо проаналізувати таблицю з конкретними даними по окремих навчальних закладах, складену нами на основі вивчених літературних джерел [1, с. 58-59; 2, с. 82-83, 89-91; 3; 5, с. 14, 16; 4, с. 236].

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика навчальних закладів
художньо-промислового профілю у Франції та Німеччині
(1878-1898)**

Назва навчального закладу, рік заснування, країна	Відділи	Умови вступу	Тривалість навчання	К-сть навч. год. на тижд.
Промислова школа у Берліні (1883 р.), Німеччина	1. Для торгових службовців.	З 16 років і “достатня освіта”	6 місяців	44
	2. З ткацького малювання		2-4 місяці	44
	3. Для закрійниць.		} 6 міс.	34
	4. З в’язання.			44
	5. Для вишивальниць.			30
	6. З фарбування.			44
	<i>Вечірні</i>			
	1. Для торгових службовців.	1 міс.	6	
	2. З фарбування.	2 міс.	6	
	3. З окремих предметів.	За бажанням	до 8	
Промислов	1.Ткацький.		1	44

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

<p>а школа у Бремені (1890 р.), Німеччина</p>	<p>2.Плетення мережив. 3.Фарбування і оздоблення. 4.З алювання. 5.З ишивання.</p> <p><i>Вечірні</i></p> <p>1. З ткацтва. 2. З ткацького малювання</p>	<p>16 років і закінчення початкової школи</p> <p>—</p> <p>—</p>	<p>1</p> <p>1</p> <p>4</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>За бажанням</p>	<p>3-12</p> <p>3-12</p> <p>44</p> <p>3-12</p> <p>6-8</p> <p>6</p>
<p>Професій- но-гос- подарське жіноче училище в Парижі (1881 р.) Франція</p>	<p>I клас</p> <p>II клас</p> <p>III клас</p>	<p>3 12-15 років і повна середня освіта</p>	<p>3 роки</p>	<p>38</p> <p>38</p> <p>38</p>
<p>Професійне жіноче училище Мартіньєр у Ліоні (1898 р.), Франція</p>	<p>1. Комерційне та рахівництво. 2. Прикладного малювання та красних рукоділь. 3. Крою та шиття.</p>	<p>3 12 років</p>	<p>3 роки</p>	<p>15</p> <p>17,5</p> <p>17,5</p>
<p>Реміснич а школа Товариства Летте у Берліні (1878 р.), Німеччина</p>	<p>1. Пошиття плаття. 2. Крій білизни. 3. Ручне пошиття, ремонт одягу. 4. Пошиття одягу на машині. 5. Машинне пошиття рукавичок. 6. Виробництво квітів. 7. Виготовлення головних уборів. 8. Підготовка вчительок</p>	<p>Дані</p> <p>відсутні</p>	<p>2 місяці 3 місяці</p> <p>1 місяць</p> <p>1 місяць</p> <p>1 місяць</p> <p>3 місяці</p> <p>3 місяці</p>	<p>9</p> <p>4</p> <p>4-6</p> <p>6</p> <p>6</p> <p>4</p> <p>6</p>

	руководілля. 9.Перукарська справа.		1 або 1, 5 роки 1-2 місяці	6 4
--	--	--	-----------------------------------	------------

У наведених прикладах спостерігається поліфункціональність навчання у художньо-промислових закладах. В одних і тих самих освітніх інституціях діяли різнопрофільні підрозділи з абсолютно різними термінами навчання, які забезпечували варіативність фахової підготовки жінок.

Здійснений аналіз змісту й форм організації професійного навчання жінок у досліджуваній період показав, що в основу навчального процесу було покладено певний загальноосвітній фундамент. Поряд з цим діяли навчальні заклади, в яких загальноосвітні дисципліни не викладалися, а також ті, котрі не мали сталих навчальних планів і програм.

Оскільки у вивчених нами матеріалах містяться стислі характеристики французьких і німецьких професійно-художніх закладів для жінок, важко робити висновки щодо якості наданих цими інституціями освітніх послуг. Незаперечними є участь вихованок фахових закладів освіти у всесвітніх, міжнародних і регіональних виставках та одержання ними різних нагород.

Як свідчить аналіз літературних джерел, жінки Франції та Німеччини мали змогу реалізовувати професійно-художні творчі здібності у професійній діяльності. Цьому зокрема сприяли державна політика, створена законодавча та нормативна база у галузі жіночої професійної освіти.

Що ж стосується професійної освіти жінок на теренах України досліджуваного періоду, то слід підкреслити, що окремі випускниці вітчизняних закладів освіти не лише мали можливість продовжувати навчання за межами країни, а й працювали за запрошеннями в різних освітніх інституціях Російської імперії. Поряд із ґрунтовним вивченням дисциплін рукодільно-домогосподарського циклу, в основу навчального процесу ряду закладів було покладено міцний загальноосвітній фундамент (для окремих спеціальностей – гімназійний рівень), що сприяло плеканню конкурентоспроможності дівчат у галузі подальшої професійної самореалізації. Наприклад, вихованки Київських курсів з підготовки вчительок рукоділля сестер Курдюмових давали приватні уроки та вчителювали у загальноосвітніх і

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

професійних закладах імперії, навіть у Ставрополі, Казані, Катеринбурзі, Тюмені, Томську та інших містах. Коментарі, як кажуть, зайві.

Перспективним напрямом подальшого вивчення порушеної проблеми є вивчення змісту і форм фахової освіти жінок різних профілів на західноукраїнських землях.

Література

1. Аніщенко О.В. Професійна освіта і самореалізація жінок в Україні: історія та сучасність: монографія / Олена Валеріївна Аніщенко; наук. ред. Н.Г. Ничкало. – Ніжин: ТОВ “Наука-Сервіс”, 2003. – 251 с.

2. Захарченко М.М. Коммерческое и техническое женское образование в Австрии, Франции, Германии и России / Михаил Моисеевич Захарченко. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1900. – 344 с.

3. Иверсен В.Э. Женские ремесленные (профессиональные) школы во Франции, Бельгии, Австро-Венгрии и Германии / Владимир Эдуардович Иверсен. – СПб.: Тип. Т-ва “Обществ. польза”, 1879. – 76 с.

4. Кинд В.А. Пути и формы распространения профессиональных знаний / В.А. Кинд. – Пг.: Тип. железнодорожных изданий, 1916. – 289 с.

5. Линде В. Мануфактурно-промышленные школы в Германии / В. Линде // Техническое и коммерческое образование. – 1913. – №8. – С. 1-20.

6. Л-р Л. Письмо из Парижа. Декабрь 1869 г. (о женском образовании во Франции) // Журнал Министерства Народного Просвещения (неофициальная часть). – 1870. – Ч. 147, январь. – Отделение II. – С. 172-194.

7. Л-р Л. Письмо из Парижа. Декабрь 1885 г. (о женском образовании во Франции) // Журнал Министерства Народного Просвещения (неофициальная часть). – 1885. – Ч. 242, ноябрь. – Отделение IV. – С. 111-121.

8. Л-р Л. Письмо из Парижа. Декабрь 1891 г. (о женском образовании во Франции) // Журнал Министерства Народного Просвещения (неофициальная часть). – 1891. – Ч. 274, апрель. – Отделение IV. – С. 152-161.

9. Рукоделие как обязательный предмет для училищ брауншвейгских сельских школ // Техническое образование. – 1894. – №4. – С. 424.

10. Сведения по различным вопросам техническо-промышленного образования в России и за границей. – СПб.: Тип. Е. Евдокимова, 1888. – 76 с.

11. Чернова Л.Д. О женских профессиональных школах в Париже и Лондоне / Л.Д. Чернова // Записки Императорского Русского Технического Общества. – 1880. – Вып. 4. – С. 4-11.

Елена Анищенко

Историко-педагогический аспект профессионально-

художественного образования женщин в странах Европы

Аннотация. В публикации на основе анализа литературных источников конца XIX – начала XX веков представлена классификация профессионально-художественных учебных заведений для женщин некоторых европейских стран, предложен краткий анализ их учебных планов и программ. Выявлены и охарактеризованы особенности функционирования некоторых европейских женских учебных заведений художественного профиля.

Ключевые слова: профессионально-художественное образование, женское образование, образование женщин, зарубежный опыт профессиональной подготовки женщин.

Olena Anishchenko

Historical-pedagogical aspect of professional Women's Art Education in European countries

Summary. On the basis of literary sources of the end of the XIX – the beginning of the XXth century the classification of Women's Art Education institutions in some European countries is investigated, the analysis of curriculums and programs is given. The peculiarities of functioning of Women's Art Education institutions in separate European countries are revealed.

Keywords: professional art education, female education, education of women, foreign experience of professional Women's Education.

УДК 27-1-584-662 (092) (4)

**Віталій Мірошниченко,
м. Полтава**

**МІСЦЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ В
РАНЬОХРИСТІЯНСЬКІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДУХОВНІЙ
КУЛЬТУРІ VI СТОЛІТТЯ (ВІВАРІЙ КАССІОДОРА)**

За умов входження України в європейську співдружність, яка передбачає перехід на якісно нові стандарти у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й систему освіти, особливо актуальними стають питання дослідження витоків сучасної школи західноєвропейського зразка. Україна будучи безпосереднім учасником Болонської системи має досягнути та зрозуміти методологічні засади університетської освіти європейського Середньовіччя, оскільки значна частина видів навчальної аудиторної і позааудиторної роботи веде своє коріння з однієї з